

УДК 35.001.73

ПРАВОВА ОСВІТА СТУДЕНТІВ ЯК ЗАПОРУКА РЕАЛІЗАЦІЇ ЇХНІХ ПРАВ ТА ОБОВ'ЯЗКІВ У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

Орлова В.О., к. ю. н., старший викладач
кафедри соціології, філософії і права
Одеська національна академія харчових технологій

Ангелов Г.В., к. і. н., професор
кафедри соціології, філософії і права
Одеська національна академія харчових технологій

У статті проведено аналіз сутності правової освіти, її взаємозв'язку з соціалізацією студентів. На основі вивчення сучасних публікацій з обраної теми та із застосуванням методології системного мислення проаналізовано сенс правової освіти у вищій школі. Обґрунтовано, що вища освіта є каталізатором соціального розвитку особистості, запорукою успішної реалізації прав молоді в сучасному суспільстві. Велику увагу приділено реальному педагогічному досвіду викладачів кафедри соціології, філософії і права Одеської національної академії харчових технологій. Подано низку практично орієнтованих рекомендацій, спрямованих на інтенсифікацію процесу соціалізації молоді. Доведено, що пріоритетну роль у громадянській освіті повинні відігравати активні й інтерактивні методи, що стимулюють творчість, ініціативу, самостійне та критичне мислення. Для цього необхідно застосовувати найрізноманітніші форми роботи: традиційні зустрічі з працівниками правоохоронних органів, з викладачами правових дисциплін, екскурсії й експедиції, які мають правовиховне спрямування, диспути, дебати, заходи змагального характеру.

Ключові слова: *правова освіта, права й обов'язки, сучасне студентство.*

В статтю проведено аналіз сутності правового образования, его взаимосвязи с социализацией студентов. На основе изучения современных публикаций по выбранной теме и с применением методологии системного мышления проанализирован смысл правового образования в высшей школе. Обосновано, что оно является катализатором социального развития личности, залогом успешной реализации прав молодежи в современном обществе. Большое внимание уделено реальному педагогическому опыту преподавателей кафедры социологии, философии и права Одесской национальной академии пищевых технологий. Представлен ряд практически ориентированных рекомендаций, направленных на интенсификацию процесса социализации молодежи. Доказано, что приоритетную роль в гражданском образовании должны играть активные и интерактивные методы, стимулирующие творчество, инициативу, самостоятельное и критическое мышление. Для этого необходимо применять самые разнообразные формы и методы работы: традиционные встречи с работниками правоохранительных органов, с преподавателями правовых дисциплин, экскурсии и экспедиции, имеющие правовоспитательное направление, диспуты, дебаты, мероприятия соревновательного характера.

Ключевые слова: *правовое образование, права и обязанности, современное студенчество.*

Orlova V.O., Angelov G.V. THE LEGAL STUDENT'S EDUCATION AS A TOOL OF THE REALIZATION OF THEIRS RIGHTS AND DUTIES IN THE PROCESS OF SOCIALIZATION

The development of civil society in Ukraine in recent years and the important role that modern youth plays in it give rise to serious, serious interest in opportunities for students to engage in an active social position and interest in legal science. This article is devoted to the role of legal education in the process of implementing the rights and responsibilities of Ukrainian student youth. On the basis of the research of scientific, including foreign literature, the author of the article reasonably proves that the legal education on the wrong faculty plays an extremely important role. It allows students to substantially update their knowledge of their own rights and responsibilities. The experience of legal education, carried out by the staff of the Department of Sociology, Philosophy and Law of the Odessa National Academy of Food Technologies, is researched. It is determined that the most effective methods of legal education are interactive methods: competitions, games, disputes. However, some traditional ways of transferring students to important skills, such as meetings with law enforcement officers, excursions and expeditions that are legally oriented, remain important. In the course of legal education students gain valuable experience in realizing rights and responsibilities, polishing the skills of independent work with scientific literature. The author has determined that legal education is effective only if the legal space in the group and the institution is established on the basis of mutual trust. According to the author of the article, it is the interactive participation of young people in various legal events that enables teachers to analyze the feedback, adjust the methodological focus. It is substantiated that the serious potential of disclosure of the legal competence of students of non-legal faculties can be realized by solving three main tasks: providing young people with the necessary theoretical and legal training, updating their knowledge during interactive activities, and consolidating their knowledge in the professional activities of future specialists. Legal education can be presented on the basis of a systematic approach as a catalyst in the process of activating young people, realizing students' rights and responsibilities.

Key words: *legal education, rights and obligations, modern student community, socialization.*

Постановка проблеми. Правова культура є однією з найактуальніших проблем сучасності, оскільки без неї не можна реалізувати весь спектр обов'язків і прав громадянина, закладений у Конституцію України, а також формувати саме громадянське суспільство і правову державу. Відомо, що правова освіта є важливим комплексним компонентом механізму правової соціалізації особистості – процесу засвоєння, прийняття та реалізації суб'єктами правових цінностей суспільства, ідей, переживань, почуттів і емоцій людей, правових оцінок, норм і моделей поведінки. З найдавніших часів знання права було важливою потребою. Юристи Стародавнього Риму вивели принцип, актуальний і в наш час, відповідно до якого незнання закону не є виправданням. Особистість, яка має навички, вироблені під час системної правової освіти, отримує можливість активно і продуктивно реалізовувати свої громадянські права в соціумі. Чималу роль відіграють правові норми й під час процесу соціалізації та ресоціалізації.

З огляду на вищевикладене, можна висунути твердження, що роль правової освіти в конституційному процесі є досить актуальною проблемою в тому числі й для України, оскільки останнім часом у Верховній Раді та загалом у суспільстві постійно постає питання зміни окремих конституційних норм, а деякі експерти заявляють про необхідність її повного переформатування. Постійно ведуться публічні дискусії за участю представників владних органів щодо необхідності внесення змін до Конституції України. Звісно, актуалізується ідея, що суспільство має в той чи інший спосіб отримати певні знання, розуміння необхідної юридичної термінології, уявлення про етапи та мету конституційного процесу.

Актуальність дослідження зумовлена передусім станом правосвідомості і правової культури молоді в сучасній Україні. Проаналізувавши наявні наукові публікації із цієї проблематики, можемо констатувати відсутність єдності в розумінні специфіки правової культури і правової освіти, недостатню теоретичну й методологічну розробленість цих понять. У процесі соціалізації навички щодо відстоювання прав молоді та пошук можливостей реалізації прав студентів поступово актуалізується. Цей процес є загальносвітовою тенденцією, на яку звертає увагу багато дослідників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Деякі проблеми правової освіти висвітлені в працях І.П. Коваленко, Н.О. Ткачова, Н.І. Матвіїшина, М.І. Городиського, О.І. Дмитрієвої, Н.М. Ляпунової, А.І. Долгової та інших. Серед концептуальних робіт варто відмітити статтю І.А. Осадчої, в якій досліджено роль правової освіти в конституційному процесі [1].

На Заході філософи, осмислюючи феномени багатопартійності й політичного плюралізму, характерні для політичних систем тогочасних капіталістичних країн, дійшли висновку, що монополії на владу в суспільстві не існує, вона розподіляється серед багатьох суб'єктів. Варто додати, що ці суб'єкти діють не у «вакуумі», а в соціокультурному просторі. Є.В. Бистрицький описує його так: «Будь-

яка значима людська дія та її опредмечений результат у кінцевому підсумку можуть розглядатись як знаково-символічне вираження світогляду суб'єкта, тобто як своєрідний вид тексту» [2, с. 332–333]. Цей текст можна назвати «соціокультурним», так як він поєднує в собі соціальні й культурні елементи (моделі поведінки, соціальні програми, цінності, норми тощо).

Високий рівень поваги до права та закону, що є нормою для більшості демократичних країн світу, є серйозним і невід'ємним досягненням людської цивілізації ХХ–ХХІ ст. Розвинута правова культура дає можливість державним органам і громадянському суспільству будувати безпечне соціальне середовище, підтримувати високі стандарти життя, економічний добробут і стабільну політичну систему. Глобалізація як процес, що охопив увесь світ, диктує свої умови щодо правової освіти населення. Країни, що успішно просуваються на цьому шляху, отримують інвестиції, міжнародне визнання, сприятливий туристичний клімат тощо.

Відомий західний філософ і політолог Г. Ласуел розробив модель політичних відносин «як ринку влади» («ринкову модель»). Він звернув увагу, що, починаючи з рівня індивідуальних взаємовідносин, суб'єкти влади вступають у різноманітні угоди, «торгуються» й у результаті формуються норми, що закріплюються в документах, реалізуються в стійких соціальних структурах. Учений був свідомий того, що суб'єкти соціального управління не є абсолютно вільними у своїх діях. На його думку, вони повинні підкорюватися певним правилам політичної активності, які виходять із сутності самої політичної гри, враховуючи дію механізмів суспільства, що відповідають за саморегуляцію, підтримання природного порядку речей [2, с. 104–106]. Роботи Г. Ласуела досить сильно вплинули на осмислення політичних процесів та управління суспільством у Західній Європі та США і сприяли розповсюдженню думки, що в політичному управлінні суспільством велику роль відіграють міжособистісні взаємодії. Розглядаючи державотворчі процеси, ми й справді маємо справу не з «державами» й «урядами», а з конкретними діями людей. Дії, які більшість спостерігачів схильні приписувати самій державі, є нічим іншим, як діями його уряду або, конкретніше, діями деякої кількості правителів. Позиція, яку висловлює певна організація, фактично теж являє собою стійкий результат індивідуальних дій усередині неї. Для Г. Ласуела держава – це просторово-часова багатоманітність подібних суб'єктивних подій. Суб'єктивна подія, яка, на думку вченого, є єдиною ознакою держави, – це визнання того, що людина належить спільності із системою вищих очікувань і вимог. Це не обов'язково передбачає згоду з таким станом речей, для існування держави достатньо, щоб порядки, встановлені нею, брались до уваги. Держава існує в часі, вона припиняє своє існування тоді, коли громадяни фізично зникли або достатня їх кількість змінила свою думку, втративши відчуття суб'єктивних подій, пов'язаних зі своєю державою [2–10];

11, с. 240]. Держава і право в сучасному світі перебувають у складній і неоднозначній взаємодії з загальнолюдською культурою. Більшість дослідників розуміють під культурою сукупність духовних і матеріальних надбань людства, тобто все те, що створено людиною, має основу в її ініціативній діяльності, є результатом активного творчого процесу. Прогрес у розвитку людської культури визначається духовними й матеріальними досягненнями людей, їхніми успіхами в поліпшенні свого життя, в удосконаленні форм свого існування.

Постановка завдання. Мета статті – визначити роль, яку відіграє правова освіта в процесах соціалізації й реалізації прав та обов'язків молоді у вищій школі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з найбільш продуктивних дослідницьких методологій у наш час є системний підхід, особливо у варіанті, розробленому А.І. Уйомовим – відомим одеським філософом (1928–2012). Вона ґрунтується на уявленні складних явищ у вигляді системи, що складається з певних компонентів – субстрату. Система має певну якість, яка відповідає за впорядкованість субстрату – якість. Остання виражається відповідними взаємовідношеннями між окремими системними елементами. Спробуємо, ґрунтуючись на системній методології А.І. Уйомова, вирішити завдання, поставлене на початку статті.

Спіраючись на науковий доробок Г. Ласуєла, можна констатувати, що чим більш освіченою з юридичного погляду є молодь, тим більше в молодих людей шансів вплинути на політичні процеси в суспільстві на свою користь. Одночасно молоді необхідно прищеплювати прагнення домагатися поваги до закону, долати правовий нігілізм, який заважає правовому розвитку нашої держави. Суспільство, правова практика визначають позитивну або негативну спрямованість правової соціалізації та правової освіти. Особистість активно й вибірково сприймає зовнішній вплив, пропускаючи його крізь призму внутрішніх помислів, переконань, які склалися раніше. Молодь, відповідно до вищеописаної системної методології, можна розглядати як суспільну підсистему, котра має іманентну якість – можливість до швидкого набуття професійних і соціально значимих знань. Правова освіта здатна направити цей процес у позитивне русло, значно інтенсифікувавши процес соціалізації.

У Національній програмі правової освіти населення сказано, що становлення України як демократичної, правової, соціально орієнтованої держави, формування засад громадянського суспільства зумовлюють необхідність значного підвищення рівня правової культури населення. Потребують вирішення на державному рівні питання подальшого розвитку правосвідомості населення, подолання правового нігілізму, задоволення потреб громадян в одержанні знань про права й обов'язки. Це може бути забезпечено насамперед шляхом удосконалення правової освіти населення. Національна програма правової освіти населення передбачає подальше створення

необхідних умов для набуття широкими верствами населення, особливо молоддю, правових знань і навичок у їх застосуванні, забезпечення доступу громадян до джерел правової інформації, а також визначає основні напрями правоосвітньої діяльності та першочергові заходи щодо їх реалізації. Метою Програми є підвищення загального рівня правової культури й удосконалення системи правової освіти населення, набуття громадянами необхідного рівня правових знань, формування в них поваги до правової культури загалом [3]. Отже, правова освіта є каталізатором системного процесу набуття актуалізованих знань, інструментом соціального впливу на особистість.

Сучасний стан українського суспільства в багатьох експертів викликає тривогу та занепокоєння. Зниження останніми роками рівня життя окремих прошарків населення, зростання соціальної напруженості, зумовлені різкою поляризацією суспільства, а також корупція, злочинність – усе це говорить про глибоку й усебічну кризу. Негативні зміни торкнулися й сфери правосвідомості української молоді, зачіпають саму сутність її соціального життя. Можна констатувати загальне зниження рівня правосвідомості та правової культури в суспільстві, що є наслідком віддалення населення від правоохоронних органів, наростання нігілістичного ставлення до прав і своїх обов'язків.

В умовах швидкого зростання обсягів правової інформації та її нестабільності завдання правової освіти не можуть зводитися до вивчення чинного законодавства або «юридичної неграмотності». Сенс його в тому, щоб під час послідовного вивчення оптимального мінімуму юридичних відомостей вийти на освоєння прав та обов'язків як найважливіших соціально-культурних феноменів, що визначають життя суспільства і громадянина. Отже, може забезпечуватися поетапне становлення моральної й правової позиції студентів, а далі – формування правової поведінки й перетворення її у звичку. Велику роль у процесі підвищення активізації правової освіти (каталізації самоосвіти та навчання студентів) відіграє педагог, котрий має можливість для створення необхідних умов, у яких правові знання про права й обов'язки студентів стають для молоді важливими, цікавими, актуальними.

Американський учений К.М. Шелдон проаналізував зв'язок між поведінкою індивіда в певному соціальному контексті та його правовою освітою. Згідно з відомою теорією самомотивації, соціальне середовище надсилає індивіду певні сигнали [4]. Зокрема, владні структури можуть стимулювати в громадян економічну активність і звичку відповідати за свої дії за допомогою внесення необхідних змін до законодавчої системи. Отже, у освіченої молоді відповідно до системного підходу існує можливість для позитивних змін у суспільній системі.

Під вищою юридичною освітою в Україні більшість учених розуміє певний і конкретний рівень спеціалізованої освіти, а також перманентний процес набуття теоретичних

і практичних знань, правового навчання, що здійснюється у вищих навчальних закладах, у яких зосереджені висококваліфікований науковий і науково-педагогічний персонал, забезпечується поєднання навчального процесу з науково-практичною діяльністю та готуються компетентні кадри в галузі права. Основне завдання вищої юридичної освіти – підготовка кваліфікованих фахівців у галузі права, які працюють на утвердження в суспільстві верховенства права та правової свідомості й правової культури громадян. Система вищої юридичної освіти є складною і взаємодіє з політичною, економічною, культурною й соціальною системами. У таких умовах вища юридична освіта не може бути пасивною, а повинна суттєво та динамічно впливати на навколишнє середовище, формувати цивілізоване демократичне правове поле. У цьому аспекті її позитивна роль і просвітницька місія є значною, а часом – вирішальною. Однак, на жаль, ми можемо констатувати, що українська система вищої правової освіти не набула ще тих якісних характеристик, які дали б змогу дотягнутися до рівня юридичної підготовки більшості країн Європи та провідних країн світу, посісти належне місце у форматі міжнародного співробітництва у сфері відповідних правничих послуг. За даними Управління координації правової роботи та правової освіти Міністерства юстиції, сьогодні в Україні створено більше ніж 300 вишів, що здійснюють підготовку юридичних кадрів [5]. Водночас варто відмітити, що правову освіту студенти отримують не тільки на юридичних факультетах, а й на інших, так як програма правової освіти охоплює і їх.

Серед актуальних проблем, що їх висунуло сьогоднішня незалежна Україна перед юристами, педагогами та працівниками різних державних і громадських інституцій, – це проблема правової освіти й виховання населення. Отже, правова освіта має державне значення, а тому повинна мати не лише освітню функцію, а і розвинуту виховну. Реалізація цієї мети неможлива без підтримки з боку державних структур, громадських організацій і визнання її з боку правоохоронних і судових органів [6, с. 181].

Проблеми соціалізації осіб, які потребують соціального захисту, існують через відсутність правової освіченості громадян; відсутність доступної правової інформації. Ж.А. Дробот висунув справедливую тезу, що саме права або юридична освіта відіграє вирішальну роль у соціалізації тих осіб, які потребують соціального захисту [7, с. 81].

Н.І. Матвіїшин визначив місце юридичної освіти так: «Юридична освіта розглядається як складова більш загальної правової освіти, як галузь вищої освіти, як основа юридичної професії, як запорука професійної компетентності правника, як середовище формування нового покоління правників, як один із інструментів реалізації соціальної функції права, як критерій соціальної стратифікації, як специфічний вид підприємницької діяльності, як шлях розбудови політичної кар'єри, як спосіб реалізації особистих амбіцій тощо» [8, с. 244].

Справа в тому, що в межах правового підходу поняття правової культури трактується з погляду права, тобто права є провідним компонентом, а культура – підпорядкованим. У пострадянському суспільствознавстві ще й досі домінує правовий підхід до розуміння сутності цього феномена. Це спричинене тим, що в попередній (радянський) період проблема правової культури розроблялася переважно в юридичній науці. У контексті правового підходу зміст цього поняття хоча й характеризується рухливістю (внаслідок як неоднозначності розуміння права, так і не завжди чітких меж між правовою культурою і правом або правовою культурою та культурою загалом), але ґрунтується на тому, що правова культура є передусім способом організації правової сфери (життя) суспільства [9]. Юридична освіта, за системним підходом, є інструментом, необхідним спеціалістам у юридичній науці, а правова освіта – це інструмент соціалізації й розширення потенціалу широких мас студентської молоді.

Варто підкреслити, що правова освіта актуалізує не тільки знання прав студентів, а й розуміння ними власних обов'язків. Стаття 63 Закону України «Про освіту» визначає їх так:

1) дотримуватися вимог законодавства, статуту та правил внутрішнього розпорядку закладу вищої освіти;

2) виконувати вимоги з охорони праці, техніки безпеки, виробничої санітарії, протипожежної безпеки, передбачені відповідними правилами й інструкціями;

3) виконувати вимоги освітньої (наукової) програми (індивідуального навчального плану (за наявності), дотримуючись академічної доброчесності, та досягати визначених для відповідного рівня вищої освіти результатів навчання [10].

Як бачимо, низка перелічених обов'язків спрямована передусім на забезпечення безпеки самих студентів, громадського порядку в стінах вищої школи та підтримання належного рівня успішності їхнього навчання.

Вітчизняні педагоги й учені зазначають, що пріоритетом громадянської освіти є активні та інтерактивні методики, що стимулюють ініціативу, творчість, самостійне мислення й навички критичного мислення. Для цього застосовуються найрізноманітніші форми та методи роботи: традиційні зустрічі з працівниками правоохоронних органів, з викладачами правових дисциплін, ВНЗ, екскурсії й експедиції, які мають правовиховне спрямування, диспути, інші заходи змагального характеру. Це дає можливість набути безпосереднього досвіду в реалізації прав і свобод людини, сформувати організаційні та комунікативні вміння. Використовуються також традиційні педагогічні форми роботи: лекції, диспути, бесіди, самостійна робота з періодикою, написання рефератів, доповіді, повідомлення. Застосування наведених методів правового виховання створює умови для формування в особистості поведінкових норм, здатності адаптуватися до нових соціальних умов, орієнтуватися в них, захищати свої права, поважати інтереси та права інших. Правове виховання може бути ефек-

тивним лише за умови створення правового простору в групі й навчальному закладі на засадах взаємної довіри, поваги до прав і своїх обов'язків, толерантності, забезпечення умов для розвитку почуття власної гідності [11]. Тобто викладач повинен свідомо формувати інтерактивне середовище задля підвищення внутрішньосистемних взаємодій полінії особистість-знання-середовище.

В Одеській національній академії харчових технологій правовій освіті студентів приділяється серйозна увага. Більшість викладачів цього закладу вищої освіти свідомі необхідності прищеплювати молоді правові навички, котрі обов'язково знадобляться їй у дорослому житті. Кожного року проходить 3–5 круглих столів, на які виносяться дискусійні теми, обговорення яких дає студентам змогу заглибитись в актуальні правові парадокси та колізії. Активна участь молоді дає змогу досвідченим викладачам кафедри соціології, філософії і права проаналізувати зворотній зв'язок, скоригувати методичний фокус відповідних заходів так, щоб зацікавити студентів та актуалізувати вивчення ними саме власних конституційних і громадських прав і юридичних можливостей їх захисту. Позитивним фактором, що працює на підвищення рівня правової освіти в Одеській національній академії харчових технологій, є те, що в її стінах працює низка юристів-практиків, у тому числі адвокати, а також колишні співробітники силових структур. Вони добре знають, як саме реалізуються правові відносини в різних галузях права: конституційній, кримінально-процесуальній, цивільній тощо. Отриманий вагомий досвід дає можливість співробітникам кафедри соціології, філософії і права передавати його студентству, як кажуть, з перших рук. Виховний аспект правової освіти є базисом для соціалізації молоді в позитивному руслі, інтеграції студентства в соціальні структури суспільства.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, аналіз дає змогу резюмувати, що правова освіта посідає визначне місце в системі навичок і вмінь, яких набуває молодь у процесі навчання у вишах України, актуалізуючись, вона допомагає студентам реалізувати свої права й обов'язки в рамках вищої школи. Водночас ще є серйозний потенціал для розвитку правових компетенцій студентів неюридичних факультетів, який може бути реалізований шляхом вирішення трьох головних завдань: надання студентам необхідної теоретичної та юридичної підготовки; актуалізація цих знань під час проведення круглих столів, засідань дискусійних клубів тощо; закріплення отриманих знань у професійній діяльності майбутніх спеціалістів. Системна методологія й системне бачення місця правової освіти в загальносуспільних процесах дають змогу розглядати цей вид освіти як каталізатор позитивних соціальних змін, ін-

тенсивної соціалізації студентів, підвищення відповідальності молоді, створення в неї активної громадянської позиції. У майбутніх дослідженнях цієї теми вважаємо доцільним зосередитись на побудові інтерактивної методики правової освіти студентів неюридичних факультетів. Необхідно визначити, як саме можна з високою ефективністю використати невелику кількість навчальних годин, які відводяться для правових дисциплін. Особливим напрямом розвитку правової освіти варто назвати розроблення й застосування методик навчання, заснованих на сучасних інформаційних технологіях. Очевидно, що вони відкривають великі можливості в таких сферах, як моделювання поведінки молоді, оперативне проведення різноманітних опитувань, створення привабливого контенту для навчальних посібників, стендів тощо. Ще одним перспективним напрямом досліджень у вищеозначеній темі є правова освіта, спрямована на подолання такого ганебного явища, як корупція. Ми вважаємо, що саме зусилля педагогів здатні сформувати в нашому суспільстві стійке неприйняття різноманітних проявів корупції, вплинути на процес заміщення корупційних практик іншими культурними патернами поведінки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Осадча І.А. Роль правової освіти в конституційному процесі. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2016. Вип. 38(1). С. 55–58.
2. Лассуэлл Г.Д. Психопатология и политика / пер с англ. Т.Н. Самсоновой, Н.В. Коротковой. Москва: Издательство РАГС, 2005. 352 с.
3. Національна програма правової освіти населення. Сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/992>.
4. Sheldon K.M., Krieger L.S. Understanding the Negative Effects of Legal Education on Law Students: A Longitudinal Test of Self-Determination Theory. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 2007. Vol. 33 (Issue 6). P. 88–897.
5. Сопілко І.М., Черватюк В.Б. Тенденції розвитку юридичної освіти у вищому навчальному закладі. Юридичний вісник. Серія «Повітряне і космічне право». 2013. № 2. С. 161–165.
6. Ляпунова Н.М. Правова освіта населення як запорука правової держави. Вісник КДПУ імені Михайла Остроградського. 2010. № 60(1). С. 178–182.
7. Дробот Ж.А. Роль правової освіти у соціалізації осіб, які потребують соціального захисту. Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки». 2010. Вип. 183(1). С. 76–82.
8. Матвійшин Н.І. Система правової освіти України. Актуальні проблеми держави і права. 2008. Вип. 42. С. 241–247.
9. Коваленко І.П. Правова соціалізація особистості як процес формування правової культури. *Культура України: зб. наук. пр.* / Харківська державна академія культури. Харків: ХДАК, 2010. Вип. 32. С. 110–118.
10. Кравченко О.О., Кравченко С.Ю. Аспекти правової освіти та виховання в професійно-технічному навчальному закладі. URL: <http://www.sworld.com.ua/konfer36/400.pdf>.
11. Про вищу освіту: Закон України. Сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/en/1556-18>.